
LIETUVIŠKOS HOMILETIKOS KLAUSIMAS ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS SEMINARIJOJE 1845–1865 M.

Ieva Šenavičienė

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, LT-2600 Vilnius

Ieškant tautinės dvasininkijos genezės pėdsakų, dėmesys pirmiausia krypsta į Žemaičių vyskupiją ir Žemaičių vyskupijos seminariją (ŽVS) – jos dvasininkijos ugdymo įstaigą. Tada natūraliai kyla klausimų, ar atsiranda seminarijoje lietuviškumo apraiškų Varniuose 1845–1865 m. gyvenant ir veikiant Motiejui Valančiui, ar keičiasi tuo metu seminarijos klierikų kontingentas, ar veikia klierikų pažiūras Varnių lietuvių kultūrinė aplinka ir t. t. Šiame straipsnyje paliesime lietuvių kalbos įvedimo į seminarijos homiletiką, arba pamokslų rengimo ir sakymo mokymą, klausimą, bandydami suvokti, kas lėmė tokio reiškinio atsiradimą, kieno iniciatyva tai vyko bei kokią vietą užėmė lietuvių kalba ŽVS homiletikos programoje.

Lietuvių kalbos reikalingumo aktualėjimas pastoraciniame darbe XIX a. viduryje ir antrojoje pusėje – 1845–1865 m. – Žemaičių vyskupijoje stipriai siejosi su pasikeitimais Katalikų bažnyčios politikoje. Plečiantis rusų valdžios nutautinimo politikai ir stiprėjant stačiatikybės propagandai, suaktyvėjo katalikų dvasininkijos veikla ne tik tikybinio, bet ir nacionaliniu požiūriu. Tuo metu Katalikų bažnyčios akiratyje kaip kontrpriemonė kovoje su stačiatikybe į pirmą vietą iškilo lietuviybės politika, turėjusi tikslą katalikybės įtvirtinimą liaudyje stiprinti per jos kalbos vartojimą pastoraciniame darbe. Tokios politikos svarbą pirmasis deramai įvertino 1844 m. Žemaičių vyskupijos valdytoju tapęs Jonas Krizostomas Gintila, o vėliau ir Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius.

Lietuviybės skleidimasis Žemaitijoje, kur didžioji dauguma gyventojų kalbėjo lietuviškai, pirmiausia turėjo vykti per pamaldas liaudies kalba, kurios lietuviams darė žymiai didesnę poveikį nei lenkiškos. Suprantama, jog tokios pamaldos reikalavo lietuviškai mokančių kunigų. Antai 1842 m. Vabalninko parapijos gyventojai džiaugėsi kunigu Mykolu Rudzinskiu, kad pavaduodamas sirgusį kunigą sakęs pamokslus žmonėms ypač naudinga lietuvių kalba¹. 1845 m. Gintilai skiriant žemaičių pamokslininku Žemaičių katedros vikarą Alfonsą Gabonskį, tas aiškino si netinkas šioms pareigoms dėl menko žemaičių kalbos mokėjimo².

Pamaldų lietuvių kalba patrauklumą bandyta dar labiau sustiprinti, populiarinant bažnyčiose lietuviškas bažnytines giesmes. „Klebonas giedojimu daug gali

paveikti žmones; mūsų liaudis lyriška – tegul melancholiška muzika ar giesmė sugraudina jos sielą, tuomet ji verkia, te vėl ta muzika ar vokalas užgieda ką nors linksmesnio – ji šypsosi ir džiaugiasi. Jei jau giesmė aistringai valdo žmogų, kodėl turėtų bažnyčioje būti užmirštos gražiausios žemaitiškos giesmės, kurias dabar tik keli žmonės nemokėsiškai lyg pajuokai gieda, o daugumas tyli ir žiovauja. <...> Šiose giesmėse glūdi tokie žemaičių sielos lobiai, kokių neturi kitos tautos; jas užmiršti – tai padaryti žmonėms niekuo neatlyginamą skriaudą. Jų vertę ir didelę naudą tik tas suprasti ir pamatyti gali, kas moka žemaičių kalbą ir iš tiesų suvokia tokių giesmių pakilumą³.

Mūsų rastas susirašinėjimas dėl giesmių liečia daugiau laikotarpį, vyskupu tapus Valančiui, tačiau nėra abejonės, kad apie lietuviškų giesmių Žemaitijos bažnyčiose gausinimą pradėta galvoti kiek anksčiau. Antai išlikę žinių apie du Rietavo kunigus (tikriausiai tuo metu ten vikaravusius Pranciškų Martišauską ir Antaną Reutą), kurie 1845 m., pataisę žemaitišką knygele, parengė liaudžiai puikias giesmes, pavadintas *Nobažni giedojimai, kuriuos Lietuvoj nekuriose bažnyčiose visas susirinkimas atprovinėja*. Jose buvo išsamiai aprašyti visi giedotinių mišių giedojimai lietuvių kalba, kad jais kiti kunigai galėtų pasinaudoti per lietuviškas pamaldas, ir ten jau tada buvo paplitusi puiki lietuviška giesmė „Pulkim ant kelių, visi krikščionys“⁴.

Vos tapęs vyskupu, savo vyskupijos kunigams Valančius įsakė, kad visose vyskupijos bažnyčiose į pamaldas būtų įvestos lietuviškos giesmės, švenčių dienomis sumos pradžioje žmonės žemaitiškai giedotų „Pulkim ant kelių“, o pakylėjimo metu akomponuojant vargonininkui – „Tegul bus pagarbintas Švenčiausias Sakramentas“⁵.

Būdavo atvejų, kai žmonės patys prašydavo įvesti lietuviškas giesmes į jų bažnyčias. Antai 1854 m. kažkoks gyventojas Juozapas Noreika savo laiške Valančiui skundė Naujosios Žagarės kleboną Feliksą Kontrimą, kad jis nemoko žmonių lietuviškai giedoti, nors ne kartą pats apie tai jam buvo užsiminęs ir nors Žemaičių konsistorius buvo įsakęs žemaitiškai giedoti „Te Deum laudamus“ ir išspausdinęs šią giesmę žemaitiškai rubricelėse. Taip pat kaip sektiną pavyzdį gyrė Gruzdžių kleboną Jurgį Bytautą, kuris, nenulipęs nuo sakyklos, ne tik raginęs žmones giedoti „Pulkim ant kelių, visi krikščionys“, „Po akių tavo kaltybes mūsų statom“, „Tegul bus pagarbintas Švenčiausias Sakramentas“, „O Dieve Tėve, Dieve maloningas“, bet ir lavindamas liepdavęs keliskart pakartoti, darniai giedoti ir klaidas pataisydavęs⁶. Gruzdžiuose tuomet vikaru buvo ir jau minėtasis rietaviškis Martišauskas, kuris, matyt, bus nemažai prisidėjęs prie lietuviško giedojimo populiarinimo.

Gaęs laišką, Valančius nedelsdamas pasiuntė raštą Jonišchio dekanui Adomui Jakštavičiui, kad įsigilintų į giesmes Gruzdžių bažnyčioje ir, jei rastų jas atitinkant religijos dvasią, tuoj įvestų į kitas dekanato bažnyčias ir į Naujosios Žagarės bažnyčią. Taip pat kad įsakytų pastarosios klebonui įtraukti į žemaitišką pamaldą „Pulkim ant kelių“ ir „Tegul bus pagarbintas Švenčiausias Sakramentas“⁷.

Lietuviškai mokančių kunigų poreikis smarkiai išaugo, kai Žemaičių vyskupijos valdžios iniciatyva 1841 m. rusų administracijos buvo priimtas lietuviybės politikai parankus nutarimas, leidęs katalikų dvasininkijai mokyti vaikus tikybos ir lietuviškai skaityti, taigi oficialiai įteisinęs prie bažnyčių veikusias parapines mo-

kyklas ir lietuvių kalbą jose⁹. Nors pradžioje, tuoj po 1841 m., parapinių mokyklų Žemaičių vyskupijoje buvo gerokai padaugėję, bet po kelerių metų dvasininkijos entuziazmas pastebimai sumažėjo, nors parapijiečiai ir noriai leisdavo vaikus į tokias mokyklas.

Tai matydamas, Žemaičių vyskupijos valdytojas Gintila 1845 m. lapkričio 24 d. ir 1846 m. rugsėjo 14 d. išsiuntinėjo vyskupijos dekanams aplinkraščius, ragindamas juos imtis šio ypač reikalingo Katalikų bažnyčiai darbo – sparčiau steigti parapines mokyklas, kuriose, be bažnytinių tiesų ir patarnavimo mišioms, vaikai būtų mokomi žemaitiškai skaityti ir rašyti bei rusų kalbos. Nes kuo daugiau kunigai dirbs su vaikais, tuo mažiau rūpesčių turės su suaugusiaisiais, mažiau gais klausykoje ir daugiau gaus pasitenkinimo bei atlygio. Vyskupas nominatas griežtai įsakė, kad prie kiekvienos parapinės bažnyčios tuoj pat būtų įsteigtos mokyklėlės, apie kurių veiklą ir mokinių skaičių kunigai jį privalo kas metų ketvirtį informuoti, taip pat pranešti, kur ir dėl kokių priežasčių jų neįsteigta¹⁰.

Kaip rodo archyviniai dokumentai, liečiantys Gintilos susirašinėjimą su dvasininkais dėl mokyklėlių veiklos, po aplinkraščių parapinių mokyklų vyskupijoje gerokai pagausėjo. Tokios mokyklos beveik prie kiekvienos bažnyčios buvo įkurtos Joniškių, Batakių, Rietavo, Varnių, Veliuonos, Vieksnių, Šiluvos, Skuodo ir kt. dekanatuose. Antai Skuode dviejose parapinėse mokyklose 1847 m. mokėsi net 132 vaikai, Tryškių – 33, Kuršėnų – 30, Šaukėnų – 33, Raudėnų – 8, 1848 m. viduryje visose Vieksnių dekanato parapinėse mokyklose mokėsi 237 vaikai¹¹. Parapinių lietuviškų mokyklėlių steigimo darbą vėliau dar labiau išplėtė vyskupas Valančius.

Gintilai taip pat priklauso svarbi iniciatyva bandant sustiprinti jam pavaldžios dvasininkijos lietuvių kalbos žinias – 1846 m. gruodžio 21 d. jis paskelbė dar vieną aplinkraščių, kuriame įsakė vyskupijos kunigams mokytis liaudies kalbos¹². Aplinkraštyje Gintila rašė, kad kai kurie kunigai iš nenoro ar apsileidimo nepajėgia žmonėms žemaitiškai aiškinti katekizmo ir mokyti poterių. Kadangi vyskupija susideda vien iš žemaitiškų apskričių, o katekizmas dėstomas tik žemaitiškai, be to, gerai žinoma, kad ko pats gerai nemoki, to ir kitų gerai neišmokysi, nominatas įsakė dekanams įpareigoti kunigus mokytis katekizmo ir poterių žemaičių kalba – ir ne paviršutiniškai, kaip buvę įprasta, o iš esmės, kad laisvai ja galėtų bendrauti su liaudimi tiek iš sakyklos, tiek parapinėse mokyklose. Dekanams kaskart vizituojant savo dekanatus, buvo liepta žemaitiškai egzaminuoti visus kunigus, ypač vadovaujančius parapijoms, iš katekizmo ir poterių ir pranešti nominatui apie tuos, kurie dėl aplaidumo ar kitų priežasčių nesugebės egzaminuoti išlaikyti, kad galima būtų juos atitinkamai nubausti. Taip pat liepė ypač atkreipti dėmesį į katekizmo mokymą bei religinį vaikų parengimą, o per parapijų vizitacijas nurodė egzaminuoti parapijiečius iš religijos pagrindų, poterių ir krikščioniškų pareigų.

Nors minėtos priemonės suaktyvino lietuvių kalbos vartojimą vyskupijos kunigų pastoraciniame darbe, tačiau, kad lietuvybė galėtų sėkmingai plėtotis, dvasininkijai nepakako vien savamoksliskų lietuvių kalbos žinių. Kad lietuvių kalba taptų tikrai visaverte katalikų dvasininkijos pastoracinio darbo priemone, reikėjo jau vyskupijos seminarijoje pradėti rengti lietuviškai mokančius kunigus, kurie

būtų specialiai paruošti skleisti Katalikų bažnyčios tikėjimą liaudies gimtąja kalba, sugebėtų veiksmingai dirbti lietuviškose parapiinėse mokyklose, rengti lietuviškas religines knygeles ir pan. Tokio reikalo svarbą vėlgi pirmasis įvertino Gintila. Jo žingsnis šia linkme buvo pastangos įvesti į ŽVS lietuvišką homiletikos kursą.

1843 m. pabaigoje imperatoriaus patvirtintuose naujuose reformuotų Romos katalikų dvasinių seminarijų įstatuose ir naujoje mokymo programoje buvo nustatyta, kad visi seminarijų kursai dėstomi lotyniškai arba rusiškai ir tik homiletika – vietos kalbomis ir dialektais¹³. Kadangi pagrindinė Žemaičių vyskupijos gyventojų kalba buvo lietuvių, teoriškai atsirado erdvė lietuvių kalbai oficialiai seminarijoje vartoti. Tuo Gintila išvalgiai pasinaudojo. Tad dabar ir sustokime ties lietuvių kalbos įvedimo į seminarijos homiletiką klausimu ir pirmiausia – ties buvusių įvykių chronologija.

1845 m. lapkričio 5 d. Peterburgo Romos katalikų dvasinė akademija atsiuntė ŽVS 1845–1846 m. m. homiletikos kurso programą, kurioje jos dėstomoji kalba buvo nurodyta lenkų kalba. Valančius, kaip seminarijos rektorius, programą tuoj pat ėmėsi vykdyti: išlikęs jo raštas, kad pagal atsiųstąją programą nuo lapkričio 10 d. jau mokomi klierikai, o lapkričio 16 d. jos kopija persiųsta susipažinti Gintilai¹⁴.

Tik tada Gintila perskaitė programą ir padarė pataisas savo ranka. Programa ir pataisos atrodo taip. Homiletika dėstoma visuose keturiuose kursuose po 5 val. per savaitę pagal lenkišką Jono Skidelio vadovėlį *Svarbiausios homiletikos taisyklės*. 1845–1846 mokslo metais III ir IV kursų klausytojams po 3 val. per savaitę bus dėstomas įvadas į pirmąją homiletikos dalį, aiškinančią pamokslininko tikslus ir būtinas priemones jiems pasiekti. Ypač kreiptinas dėmesys į Šventųjų Tėvų raštus, esančius tobuliausiu šventosios gražbylostės pavyzdžiu. Kadangi sėkmingas Dievo žodžio dėstymas priklauso daugiausia nuo dažno lavinimosi, būtina klausytojams pateikti temas pamokslams ar pokalbiams (homilijoms ar paprastiems pamokymams) kurti, kuriuos, dėstytojo peržiūrėtus ir pataisytus, seminaristai sakytų seminarijos bažnyčioje (Gintilos pabraukta, nes ŽVS savo bažnyčios neturėjo) ar valgykloje per pietus. Dėstytojas turi atkreipti dėmesį į deklamacijos trūkumus ir klasėje romiai išdėstyti savo pastabas, kad klierikai galėtų jomis pasinaudoti. Kiekvienas III kurso klierikas per metus turi parašyti ir pasakyti ne mažiau kaip 3 pamokslus ar pokalbius; IV kurso – ne mažiau kaip 4 (Gintila prirašė: „*Arkikatedroje*“). Šis dalykas dėstomas lenkiškai (Gintila viršuje užrašė: „*žemaitiškai*“), nes klierikai vėliau sakys pamokslus parapijiečiams, kalbantiems šia kalba. Todėl mokytojas šalia taisyklių privalo pateikti kaip pavyzdžius geriausius ypač senus (Gintila įterpė: „*žemaičių ir*“) lenkų pamokslininkus, atkreipdamas dėmesį į garsiausius ir parodydamas, kaip prie jų priartėti. I ir II kursų klierikai po 2 val. per savaitę užimami įvairiais rašto pratimais, ypač Šventųjų Tėvų raštų vertimais, kad jie praktiškai įsisavintų jų dėstymo būdą ir išmoktų pamokslų kūrimo taisyklių¹⁵.

Tolesnį Gintilos 1845 m. susirašinėjimą dėl lietuviškų pamokslų ŽVS yra paskelbęs Juozapas Stakauskas¹⁶. 1845 m. lapkričio 30 d. Gintila nusiuntė laišką tuometiniam Peterburgo dvasinės akademijos rektoriui Ignotui Holovinskiui, kuriame aptarė akademijos atsiųstoje poreforminėje homiletikos kurso programoje

įsimetusias klaidas¹⁷. Mat programoje ėjusi kalba tik apie lenkiškas homilijas ir pamokslus, kuriuos turėję sakyti klierikai valgykloje ar seminarijos bažnyčioje, o kaip pamokslų pavyzdžiai buvę suminėti tik garsių lenkų pamokslininkų pamokslai. Tuo tarpu, rašęs Gintila, kai seminarija savo bažnyčios neturi, o Žemaitijoje pagrindinė gyventojų kalba esanti lietuvių kalba, reikėtų, kad trečių metų klierikai saktų pamokslus valgykloje, o ketvirtų – prie pat ŽVS esančioje Varnių katedroje, ir visus – tik žemaitiškai, o homiletikos profesorius pateikintų pavyzdžių ne tik iš lenkų, bet ir iš geriausių senųjų lietuvių pamokslininkų darbų. Lenkų kalba Žemaičiuose yra daug mažiau vartojama nei sostinėje prancūzų: Žemaičių vyskupijoje, kuriai rengiami seminarijos klierikai, tik keliose apskričių miestų, išskyrus Šiaulius, bažnyčiose, kur yra vienuolių, yra reikalingi drauge ir lenkiški, ir žemaitiški pamokslai. Visur kitur nuolatos sakomi vien žemaitiški pamokslai.

Tą pačią lapkričio 30 dieną Gintila pasiuntė analogišką raštą rektoriui Valančiui, kuriuo pavedė parengti oficialų raštą Peterburgo dvasinei akademijai dėl homiletikos dėstymo programos pakeitimo¹⁸. Valančius taip ir padarė.

Vytautas Merkys teisingai pastebėjo, jog nepagrįstai istoriografijoje buvo griežtai supriešintos Gintilos ir Holovinskio nuomonės²⁰. Holovinskio programoje įvardyta lenkiška homiletika iš tiesų nebuvo jokia klaida ar išankstinė akademijos nuostata, nes programa buvo parengta viena visoms katalikiškoms seminarijoms, o lenkų kalba buvo nurodyta derinantis prie visų seminarijų vietos gyventojų daugumos. „Tačiau tuo anaipol neskriaudžiama žemaičių kalba, – atrasė Gintilai Holovinskis, – juk programoje pasakyta, jog dėl to lenkiškai dėstoma homiletika, kad parapijiečiai kalba ta kalba. O jei Žemaitijoje parapijiečių kalba yra žemaičių kalba, savaimė suprantama, kad tenai lavintis rašyti ir sakyti pamokslus turi šia kalba. Tačiau neapleidžiant lenkų, nes ir ta kalba sakomi pamokslai miestuose. O kad nekiltų jokių abejonių šiuo požiūriu, parengsiu oficialų kunigui Rektoriui raštą, o Jūsų Šviesybei nuoširdžiausiai dėkoju už tokio rimto dalyko priminimą“²⁰.

Kartais šiame laiške bandoma išžiūrėti, jog Holovinskis čia aiškiai atskiria homiletikos teorijos kalbą nuo praktinės pamokslų kalbos, žemaičių kalbą visiškai toleruodamas tik pastarojoje²¹. Iš pirmo žvilgsnio gal taip ir atrodytų, tačiau iš tiesų taip nėra. Kalbėdamas apie lavinimą rašyti ir sakyti pamokslus, Holovinskis kalba apie homiletiką apskritai, nes ji ir yra pamokslų rengimo ir sakymo mokymas²², arba Dievo žodžio skelbimo mokymas. Laiško mintį netrukus išryškins Holovinskio oficialus raštas seminarijos rektoriui ir vėlesni ŽVS vadovybės potvarkiai (žr. toliau).

Mokslinėje literatūroje dažnai sutinkamas teiginys, kurį greičiausiai inspiravo Vaclovas Biržiška²³, kad Valančius neįsikišęs ir neparėmęs Gintilos dėl lietuviškos homiletikos, nenorėdamas įsipykti prolenkiškam Holovinskiui. Tačiau Valančius galėjo net nežinoti apie aukštesnės bažnytinės valdžios reikalus, nes pagal savo kaip valdinio statusą vos pradėjęs rektoriatu tegalėjo būti tik jų nutarimų vykdytoju. Kai Gintila informavo Valančių apie homiletikos padėtį ir kai jam liepė kreiptis į akademiją dėl jos sulietuvinimo, jis taip ir padarė.

Grįžkime prie buvusių įvykių. Į Gintilos pastabas dėl lietuviškos homiletikos ir oficialų Valančiaus raštą buvo atsižvelgta. 1846 m. vasario 2 d. įvyko ŽVS valdybos posėdis, kuriame buvo paskelbtas Peterburgo dvasinės akademijos valdybos sausio 17 d. raštas seminarijai Nr. 75, kad, turėdama omenyje, jog Žemaičių vyskupijoje Dievo žodis yra skelbiamas žemaičių kalba, akademija rado reikalinga pasiūlyti ŽVS valdybai priimti potvarkį, kad jos klierikai būtų mokomi skelbti Dievo žodį žemaičių kalba. Be to, dėstytojas pagal jau nurodytą homiletikos kurso programą turėjo žemaitiškai lavinti klierikus duotomis temomis rašyti ir sakyti pamokslus²⁴. Apie Holovinskio pastabą, padarytą Gintilai dėl lenkų kalbos, akademijos rezoliucijoje neužsiminta.

Yra išlikęs dar vienas dokumentas, kuriame minėtas oficialus bažnytinės valdžios potvarkis dėl homiletikos dėstymo ŽVS vadovybės išsakytas aiškiau: tai įrašas, jog „gautas Peterburgo dvasinės akademijos valdybos nurodymas dėstyti Dievo žodžio skelbimo pamokas žemaičių kalba“²⁵. Iš jo formuluotės jau pakankamai aišku, kad akademija ŽVS buvo aprobavusi viso homiletikos kurso dėstymą lietuvių kalba.

Vasario 9 d. ŽVS valdyba atskiru raportu davė homiletikos dėstytojui Aloyzui Šukevičiui nurodymą „Dievo žodį dėstyti žemaitiškai“ ir apie tokį sprendimą tą pačią dieną informavo Gintilą²⁶.

Taigi galime apibendrinti: *1846 m. vasario 9 d. į ŽVS mokymo programą buvo oficialiai įvestas lietuviškas homiletikos kursas.*

Kitas klausimas – ar buvo toks kursas įgyvendintas ir kiek laiko tai truko. Prisiminkime, jog lenkų kalba, kuri siejosi su tradicine elitine Lietuvos kultūra, buvo seminarijos dėstomoji, personalo ir klierikų bendravimo kalba. Kadangi ŽVS teologiniai dalykai buvo dėstomi lenkiškai ir lotyniškai, nurodymas žemaitiškai dėstyti homiletiką turėjo susidurti su nemažais sunkumais tiek turint omenyje mokomąją literatūrą, tiek nenusistovėjusią mokslinę terminiją etc. Antra vertus, kai dėl dėstytojų bei klierikų kalbinių sugebėjimų, ŽVS daug dėstytojų mokėjo ir nemažai jų net rašė žemaitiškai, o klierikų kontingento tyrimai parodė, kad seminarijoje 1845–1865 m. daugiausia studijavo smulkiųjų bajorų ir valstiečių vaikai, kurių gimtoji namų kalba dažniausiai buvo lietuvių kalba²⁷.

Prieš bandydami atsakyti į klausimą apie ŽVS homiletikos kurso kalbą, pirmiausia apžvelkime 1845–1865 m. homiletikos kurso dėstytojus bei programas ir išlikusias ŽVS ataskaitas Peterburgo dvasinei akademijai apie jų vykdymą atskirais mokslo metais.

1845–1865 m., Valančiui tapus ŽVS rektoriumi, homiletika buvo pavesta dėstyti jau minėtam Šukevičiui. Šukevičius šį dalyką klierikams dėstė iki 1851 m. rudens, kai buvo paskirtas seminarijos inspektoriumi. Tada kursą perdavė Antanui Rajunčiui. Nuo 1852 m. rugsėjo mėn., rusų administracijos Rajunčiaus šiose pareigose nepatvirtinus, homiletiką dėstė lituanistas Antanas Juzumas, nuo 1853 m. rugsėjo 5 d. ir tikrai iki 1857–1858 m. m. imtinai²⁸, o turbūt ir vėliau, iki 1860 m. rudens, kada tapo Kauno gimnazijos kapelionu, – Andriejus Gabševičius. 1861 m. pradžioje ją pradėjo dėstyti taip pat lituanistas Povilas Beresnevičius²⁹, nuo 1864 m. rudens, Beresnevičiui tapus Žemaičių konsistorijos po-

sėdininku, – Antanas Zaukevičius³¹. Nuo 1865 m. rudens homiletiką III–IV kursui dėstė Zaukevičius, I–II kursui – Beresnevičius³³.

Spręsdami iš išvardytų homiletikos dėstytojų, ne visad galime tiksliau pasakyti, kokiais lietuvių kalbos įgūdžiais jie pasižymėjo. Iš jų Šukevičius, Juzumas, Beresnevičius, tikrai gerai mokėjo lietuviškai, tačiau ir kiti turėjo neblogai šią kalbą mokėti, kad galėtų taisyti pamokslus bei komentuoti lietuvių pamokslininkų veikalus.

Sustokime ties atskirų metų homiletikos programomis bei ataskaitomis. 1845–1846 m. m. homiletikos programą jau aptarėme. Dar išlikę duomenų, kad visų kursų klierikai 1845 m. rudenį vertė Šventųjų Tėvų raštus bei lavinosi versti tekstus iš rusų į lotynų kalbą³³.

1846–1847 m. m. I–II kursų klierikai raštu vertė Šventųjų Tėvų raštus. III–IV kursui iš lenkiško Skidelio vadovėlio *Svarbiausios homiletikos taisyklės* po 3 val. per savaitę buvo dėstytos II ir III dalys: apie išorinę pamokslų sandarą, apie įvairias pamokslų rūšis ir iškalbą. Be to, šių kursų klierikai sakė pamokslus Katedroje³⁴.

Pakankamai aišku, jog Varnių katedroje klierikų sakyti pamokslai turėjo būti lietuviški, nes, anot Gintilos, tuomet vyskupijos bažnyčiose (išskyrus apskričių miestus) buvo praktikuojami vien lietuviški pamokslai – antai ir Varnių katedroje 1847 m. viduryje dar neturėta lenkų pamokslininko etato³⁵. Antra vertus, vien lietuviški ŽVS klierikų pamokslai buvo oficialiai įvesti pagal Peterburgo dvasinės akademijos nurodymą.

1847–1848 – 1848–1849 m. m. programų ir ataskaitų nerasta, tačiau kad panaši situacija išsilaiškė ir 1847–1848 m. m., leidžia manyti 1848 m. Antano Kitkevičiaus laiškas (žr. toliau).

Apibendrinkime čia suminėtus duomenis. Matyti, kad ŽVS pamokslai 1845 m. rudens semestre jei iš viso buvo sakyti, galėjo būti tik lenkiški ir tik valgykloje, o pradant pavasario semestru, oficialiai pakeisti į lietuviškus, nuo tada juos imta sakyti Katedroje.

Toliau situacija šiek tiek keičiasi. Kaip rodo vėlesnės (1849–1850 – 1858–1859 m. m.) homiletikos kurso ataskaitos³⁶, I–II kursų klierikai po 2 val. per savaitę, kaip ir anksčiau, lavindavosi darydami rašto pratimus, ypač Šventųjų Tėvų raštų vertimus, kad išmokytų pamokslų rašymo taisykles ir Šventųjų Tėvų pamokslų dėstymo būdą. Homiletikos teorija prasidėdavo III–IV kurse. Šių kursų klierikams iš Skidelio vadovėlio po 3 val. per savaitę būdavo dėstomas įvadas apie iškalbos priemones, pirma dalis apie krikščionių pamokslininko tikslą ir būdus jam pasiekti, antros dalies pirmas skyrius – apie pasirošimą pamokslų rašymui, vėliau – minėtosios II ir III dalys. Kursas šiek tiek skyrėsi tik 1853–1854 m. m. – pirmaisiais Gabševičiaus dėstymo metais. Tuomet ataskaitoje įrašyta, kad po įvadinių žinių buvo apibrėžtas homiletikos objektas, dėstytas bažnytinės iškalbos skirtumas nuo pasaulietinės, tikėjimo tiesų mokymo būdai Senajame ir Naujajame Įstatyme, religinis mokymas pirmojoje ir vėlesnėje krikščionybėje. Toliau pereita prie įvairių pamokslų rūšių ir sandaros bei veiksmingo Dievo žodžio mokymo šaltinių. 1853–1854 m. m. šalia teorijos III–IV kurse kaip pavyzdys dar skaityti ir nagrinėti puikiais ir vertingiais visų amžių pa-

mokslai, tokie užsiėmimai ataskaitose vėliau vėl akcentuojami nuo 1856–1857 m. m. Apie 1859–1865 metų programas bei ataskaitas duomenų stokojama.

Matyt, Gabševičiaus įneštų homiletikos teorijos pakeitimų, adoravusių bažnytinės iškalbos istoriją, Peterburgo dvasinė akademija nepalaimino, nes jau ateinančiais mokslo metais šis dalykas Gabševičiaus dėstytas pagal įprastą programą.

Sustokime ties pamokslais. 1849–1850 m. m. ataskaitoje III–IV kursui, be žemaitiškų, jau aptinkami ir lenkiški (valgykloje) pamokslai. Pradedant 1850–1851 m. m. ir baigiant 1855–1856 m. m. (išskyrus 1853–1854 m. m.), pamokslų kalba ataskaitose nusakyta aiškiau: III kursui – lenkiška valgykloje, IV kursui – lenkiška valgykloje ir lietuviška Katedroje. 1853–1854 m. m. ir vėliau, nuo 1856–1857 m. m. iki 1859 m. ataskaitose tepažymėta, kad klierikai kuo dažniau turėdavo pristatyti raštu savo pačių sukurtus pamokslus jiems paskirta tema, taigi neaišku, ar pamokslus sakė, ar tik juos rengdavo.

Matome, jog atskirų metų homiletikos kurso ataskaitos iš esmės skiriasi tiktai pamokslų kalba bei žemaitiškų pamokslų apimtimi. Pradžioje vien žemaitiški pamokslai vėliau skyla į žemaitiškus ir lenkiškus. Tačiau ir tada, kai žemaitiškų pamokslų sumažėja, į juos kreipiama daugiau dėmesio – tokie pamokslai sakomi jau bebaigiančių klierikų, ketvirtakursių, ne valgykloje, o Varnių katedroje, girdint žmonėms, taigi bus buvę sudėtingesni ir kruopščiau parengti. Be to, pamokslus klierikai, gavę temą, turėdavo patys parašyti lietuviškai³⁷, taigi per žemaitiškus pamokslus jiems atsirado galimybė tobulinti ne tik savo lietuvišką iškalbą, bet ir lietuvišką raštą.

Lietuviškų klierikų pamokslų Katedroje kai kada būta nemažai. Taip leidžia manyti 1847 m. birželio mėn. Valančiaus ir Gintilos susirašinėjimas, kad Varnių katedros pamokslininko alga turėtų būti padalyta alumnams, kurie tris praėjusius metų ketvirčius ėjo žemaičių pamokslininko pareigas³⁸. Tobulinti savo lietuvių kalbą klierikai turėjo ir daugiau progų, nes Katedroje jie kas savaitę žmonėms privalėdavo žemaitiškai aiškinti katekizmą³⁹.

Akivaizdu, kad į ŽVS homiletiką palyginti greitai grįžo lenkiški pamokslai. Prisiminę 1845 m. Holovinskio nuostatą dėl pamokslų – kad negalima užmiršti ir lenkų kalbos, – reikia manyti, jog lenkiški pamokslai buvo grąžinti į seminariją jo iniciatyva. Nuo Valančiaus kaip rektoriaus homiletikos programų rengimas ir keitimas tiesiogiai nepriklausė. Homiletikos programos kasmet rengdavo Peterburgo dvasinė akademija, kuri pateikdavo jas aprobuoti Vidaus reikalų ministerijai. Akademijai būdavo siunčiamos ir kasmetinės ataskaitos apie programų vykdymą.

Aišku, Valančius turėjo turėti savo nuomonę pamokslų kalbos klausimu, o iš kai kurių smulkmenų galima būtų įtarti, kad daugiau buvo linkęs į Holovinskio (dvikalbystė) nei Gintilos (vienkalbystė) pusę. Tai rodytų kad ir 1847 m. birželį Valančiaus kreipimasis į Gintilą dėl lenkų pamokslininko etato reikalo Varnių katedroje⁴⁰. Vien žemaitiški pamokslai, kokių 1845 m. pageidavo Žemaičių vyskupijoje Gintila, Katalikų bažnyčiai tuomet nebuvo tikslingi jos politiniais sumetimais. Vykstant brutaliai stačiatikybės propagandai, Katalikų bažnyčiai buvo suinteresuota stiprinti katalikybę tarp visų vyskupijos gyventojų katalikų, neignoruo-dama lenkų.

Dabar pabandykime pereiti prie ŽVS homiletikos kurso kalbinės specifikos. Pravartu prisiminti, kad iki šiol istoriografijoje egzistavo neigiama nuostata dėl buvusio ŽVS lietuviško homiletikos kurso (Juozapas Stakauskas, Meilė Lukšienė). Tad sustokime ties Stakausko ir Lukšienės argumentais.

Stakauskas, remdamasis aukščiau minėtomis rusų kalba parašytais ŽVS homiletikos kurso ataskaitomis, kuriose yra lenkiškai išvardytos atskiros lenkiško Skidelio vadovėlio dalys, darė išvadą, kad pats homiletikos dalykas buvo dėstytas lenkų kalba⁴¹.

Iš tiesų kokia kalba – lietuvių ar lenkų – ŽVS buvo dėstyta homiletikos teorija, pasiremiant vien ataskaitų tekstu nieko negalima pasakyti. Pirma, ataskaitos būdavo rašomos Peterburgo dvasinei akademijai, taigi jų tekstas pateikiamas tokia kalba, kokią vartojo ar galėjo suprasti ši institucija. Antra, nėra abejonės, kad paskaitose naudotasi lenkišku vadovėliu, tačiau remiantis lenkišku vadovėliu taip pat sėkmingai galima dėstyti lietuviškai, kaip dabar savo dalykus lietuviškai dėsto aukštųjų mokyklų dėstytojai, pasiremdami angliška, vokiška ir kt. literatūra.

Panašiai teigė ir Meilė Lukšienė: Valančius nepalaikęs Gintilos (Valančiaus santykiai su juo buvo šalti) pasiūlytos progos pereiti prie vien lietuviškų pamokslų ir kartu prie lietuvių dėstomosios kalbos homiletikos kurse, todėl lenkų kalba homiletikoje ŽVS išsilaikiusi ligi 1875 m.⁴² Tačiau matome priešingai: nuo 1846 m. pavasario semestro iki 1848 m. rudens, o galbūt ir ilgiau, ŽVS praktikuojami tik lietuviški pamokslai. Vadinasi, jeigu pamokslų kalba, anot Lukšienės, adekvati visos homiletikos, kaip pamokslų rengimo ir sakymo mokymo, kalbai, tuomet ir visa homiletika tais metais turėtų būti lietuviška. Ir atvirkščiai, kada apie 1849–1850 m. m. homiletikoje šalia lietuviškų atsiranda ir lenkiški pamokslai, homiletikos dalykas gali būti dėstomas ir lietuviškai, ir lenkiškai.

Kadangi nepavyko rasti jokių pirminių šaltinių, kurie nedviprasmiškai atspindėtų ŽVS realiai vartotą homiletikos kalbą, prisiminę labai konkretų nurodymą, 1846 m. duotą Šukevičiui dėl homiletikos dėstymo bei pamokslų kalbą, neturime teisės atmesti prielaidos, kad homiletikos kursas nuo 1846 m. galėjo būti dėstytas lietuviškai. Juo labiau kad yra tokia prielaida suponuojančių argumentų.

Mintį apie ŽVS jau 1846 m. pradėtą homiletikos kurso lietuvinimą pirmiausia paremia paties seminarijos viršininko, rektoriaus Valančiaus elgesys vos oficialiai įvedus lietuvišką homiletiką, kuri rodo jo ir Simono Daukanto susirašinėjimas. Po teigiamos Peterburgo dvasinės akademijos rezoliucijos Valančius labai energingai ėmėsi homiletikos kurso sulietuvinimo darbo ir tuo klausimu nedelsdamas kreipėsi į Daukantą.

Jau 1846 m. kovo mėn. Valančius parašė Daukantui du laiškus, ir balandžio 17 d. sulaukė Daukanto atsakymo. Iš jo galima spėti, kad Valančius laiškuose prašė patarimo dėl lietuviškų pamokslų knygų, kurios turėjo padėti klierikams rengti lietuviškus pamokslus mokantis homiletikos, bei tarėsi apie klierikų lavinimąsi lietuvių kalboje. Daukantas dėkojo už atsiųstą Konstantino Sirvydo *Punktai sakymų*, Valančiaus pakartotinai išleistą 1845 m., kurią įvardijo kaip vienintelį lietuvių kalbos grynumo pavyzdį pamokslininkams. „Bent turėsi pavyzdį klierikams, kurie ligi šiol neturėjo nė mažiausio popierėlio, parašyto gryna kalba“⁴³, – rašė Daukantas, taip pat ragindamas neatidėlioti Mikalojaus Daukšos *Postilės* leidimo.

Sirvydo ir Daukšos veikalai iš tiesų priklausė vadinamosioms homilijoms – sekmadienių ir švenčių evangelijoms su jų aiškinimų metmenimis ir buvo naudojami kaip medžiaga ar vadovėlis pamokslams sakyti⁴⁴. Tai buvo geriausi senųjų lietuvių pamokslininkų darbai.

Kaip lietuvių kalbos mokymo priemonę klierikams Daukantas Valančiui rekomendavo jo paties Sirvydui priskirtą neišaiškinto autoriaus lotynišką lietuvių kalbos gramatiką *Universitas linguarum Litvaniae*, Simono Stanevičiaus perspausdintą pavadinimu *Trumpas pamokymas kalbos lietuviškos arba žemaitiškos*, ir savo 1837 m. išleistą pradžios mokykloms skirtą *Prasmą lotynų kalbos*: „Duok klierikams mokytis žemaitišką gramatiką, jėzuito išleistą Vilniuje 1737 m., o filosofijos kandidato Simono Stanevičiaus perspausdintą Vilniuje 1829 m. <...> O tie, kurie gerai moka žemaitiškai, tegul skaito Myles Pietrapylie iszdowtą „Prasmą“⁴⁵. Pastarąją Valančius su Daukantu 1849 m. rūpinosi (deja, nesėkmingai) antrą kartą išleisti⁴⁶. Panašus likimas ištiko ir Daukšos *Postilę*.

Kitas šalutinis šaltinis, tęsiantis mintį apie ŽVS galėjusį būti lietuvišką homiletikos kursą, yra dokumentas, kad 1848 m. sausio mėn. (taigi 1847–1848 m. m.) Vilniaus vyskupijos seminarijos rektorius Kitkevičius siuntė ŽVS per Valančių Šventųjų Tėvų raštų vertimų iš lotynų kalbos į rusų ir lietuvių (ne rusų ir lenkų!) kalbas programas⁴⁷. Iš vertimų kalbos yra aišku, jog tuomet per homiletikos paskaitas klierikai lavinosi versti Šventųjų Tėvų raštus iš lotynų į rusų ir į lietuvių kalbą; į lenkų kalbą vertimų nepraktikuota. Šventųjų Tėvų raštų vertimai būdavo daromi visų kursų klierikų, o pagal programą I–II kursų klierikai vien tokiais vertimais teuzsiimdavo. Taigi lietuvių kalba turėjusi būti dėstomoji dalyko kalba.

Dar kelios papildomos pastabos. Prisiminkime – 1845 m. Gintila visos homiletikos kalbą programoje pataisė iš lenkiškos į lietuvišką, tačiau lenkiškas Skidelio vadovėlis jam nekliuvo. Stakauskas ir pats pripažino, jog „homiletikos objektas buvo dėstomas iš lenkiško vadovėlio ne tiek dėl lenkiško patriotizmo, kiek dėl to, kad panašaus vadovėlio nebuvo lietuvių kalba, antra vertus, buvo sunku iš karto pritaikyti pačius kalbos terminus abstraktinėms mokslinėms sąvokoms“⁴⁸. Iš tiesų kada visi homiletikos dėstytojai ir klierikai mokėjo lietuviškai, homiletikos dėstytojams lietuviškai dėstyti neturėjo būti sunku. Homiletikos terminija, matyt, nebuvo tokia neįkandama, jeigu netgi eiliniai alumnai sugebėjo lietuviškai versti pamokslininkus ir rašyti pamokslus.

Tokią mintį patvirtina rankraščiu likęs 1852–1853 m. m. homiletiką dėščiusio Antano Juzumo darbas lietuvių kalba *Homiletika*, be datos, kurį Vaclovas Biržiška linkęs laikyti jo paskaitų seminarijoje užrašais⁴⁹. Jeigu homiletika būtų buvusi dėstyta tikrai lenkiškai, kam būtų prirėkę lietuviškų tokių paskaitų užrašų? Gali būti, kad *Homiletika* buvusi Juzumo rengto lietuviško vadovėlio apmatas.

Kad homiletika ŽVS dėstyta žemaitiškai ir lenkiškai pagal 1843 m. Romos katalikų dvasinių seminarijų įstatų § 27, nustatantį homiletikos dėstymo kalbą vyskupijų dialektus, yra teigęs pats Valančius pranešime Nr. 182, padarytame 1866 m. sausio 18 d. Kauno gubernatoriui⁵⁰, į kurį žiūrėta kaip į vieną iš Valančiaus diplomatinių gudrybių, neturėjusių realaus pagrindo. Tuo tarpu visas Valančiaus susirašinėjimas su rusų valdžia akivaizdžiai rodo, kad jis niekada neteigėdavo esant dalykų, kurių nebuvimą būtų lengva patikrinti.

Lieka apibendrinti išvadas. Iš turimų tiesioginių ir netiesioginių duomenų negalime atmesti prielaidos, kad 1846–1848 m. ŽVS homiletikos būta lietuviškos arba bent jau lietuvių kalbos būta dominuojančios. Vėliau (kažkada iki 1849 m. rudens įvedus lenkiškus pamokslus) greičiausiai įsitvirtino dvikalbystė: lenkų kalba vartota rengiant lenkiškus pamokslus, lietuvių, – rengiant lietuviškus pamokslus, nes teorinio parengimo pamokslams nenaudojant pamokslų kalbos įsivaizduoti apskritai neįmanoma. Panašiai galėjo būti ir su pirmuosiuose kursuose praktikuotais Šventųjų Tėvų raštų vertimais. Kai dėl grynosios homiletikos teorijos – kad jos galėta būti lietuviškos, rodytų oficialus vadovybės nurodymas homiletiką dėstyti lietuviškai, Juzumo užrašai, lietuviški pamokslai, dėstytojų ir klierikų lietuvių kalbos žinios. Kad buvus ir lenkiška – suponuotų seminarijos dėstomoji kalba, adekvati Skidelio vadovėlio kalbai, lenkų kalbos tradicijos, lenkiški pamokslai. Greičiausiai homiletikos teorijos kalba priklausė nuo konkretaus dėstytojo pasirinkimo.

Lietuviškos ar lenkiškos homiletikos svoris atskirais metais galėjo keistis. Tam galėjo turėti įtakos Peterburgo dvasinės akademijos, seminarijos vadovų požiūris, nevienodas atskirų homiletikos dėstytojų lietuvių kalbos įvaldymas, lenkų kalbos kaip dėstomosios dominantė, taip pat – lietuvybės plėtra, lietuviškai kalbančių kunigų poreikio stiprėjimas, Varnių kultūrinė aplinka, ŽVS dėstytojų lituanistinės nuotaikos ir pan.

Vien lietuviška homiletika vėl tapo oficialiai įvesta 1865 m. rudenį, kai po 1863 m. sukilimo sustiprėjus reakcijai 1865 m. lapkričio 3 d. Kauno gubernatoriaus buvo griežtai įsakyta dėstyti ŽVS dalykus vien rusų ir lotynų kalba⁵¹, kaip numatė 1843 m. seminarijų įstatai.

1866 m. vasario 18 d. Kauno gubernatorius raštu Nr. 1732 perdavė Valančiui Vilniaus generalgubernatoriaus potvarkį ŽVS homiletiką dėstyti tik „vyskupijos kalbomis“ – rusiškai ir žemaitiškai, rusų kalba pakeičiant lenkų kalbą, kuri kvalifikuojama kaip „užsienio kalba“. Lenkų kalba seminarijoje įsakyta uždrausti netgi privačius klierikų pokalbius⁵². Ant šio rašto Valančius uždėjo savo rezoliuciją, su raštu susipažino ir homiletiką dėstęs Zaukevičius⁵³. Minėtas rusų administracijos sprendimas, politiškai nukreiptas prieš lenkų kalbą Katalikų bažnyčioje, savaime sudarė palankesnes sąlygas lietuvių kalbai įsitvirtinti seminarijoje, kurios kontingentas kalbėjo tik lenkiškai ir lietuviškai.

1846 m. oficialiai ŽVS įvestas lietuviškas homiletikos kursas, šalutiniais šaltiniais remiantis, galėjęs išsilaikyti 1846–1848 m., o gal iki 1849 m., ir vėliau tikriausiai egzistavusi lietuviška jo dalis, taip pat – lietuviški pamokslai, pradedant 1846 m. įvesti į ŽVS homiletiką, buvo naujas reiškinys XIX a. Lietuvos seminarijose, kada lietuvių kalba pirmąkart įgijo konkretų vaidmenį mokymo programoje. 1845–1865 m. ŽVS parengti kunigai buvo pirmieji XIX a. dvasininkai, specialiai pralavinti skleisti religines tiesas lietuvių kalba. Toks kontingentas sudarė palankesnes sąlygas lietuvybei Žemaičių vyskupijoje plėstis, o per ją – ir lietuvių tautinei savimonei stiprėti.

Nuorodos

¹ Vabalninko parapijos gyventojų liudijimas Mykolui Rudzinskiui, 1842 07 09, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 1671, ap. 4, b. 63, l. 83.

² Alfonso Gabonskio raštas Nr. 8 Jonui Krizostomui Gintilai, 1845 08 10, *ibid.*, b. 48, l. 63.

³ Juozapo Noreikos laiškas Motiejui Valančiui, 1854 07 26, *ibid.*, b. 92, l. 327–330.

⁴ Ten pat.

⁵ Žr.: Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1227 Žeimelio filijalistui, 1851 06 08, *ibid.*, b. 65, l. 94; Joniščio dekanas raštas Nr. 121 Motiejui Valančiui, 1854 09 04, *ibid.*, b. 92, l. 335.

⁶ Juozapo Noreikos laiškas Motiejui Valančiui, 1854 07 26, *ibid.*, b. 92, l. 327–330.

⁷ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1141 Joniščio dekanui, 1854 08 07, *ibid.*, b. 92, l. 333.

⁹ Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius, 1999, p. 287.

¹⁰ Jono Krizostomo Gintilos aplinkraštis Žemaičių vyskupijos dekanams, 1846 09 14, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 52, l. 279–282; Meilė Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje*, Kaunas, 1970, p. 237.

¹¹ Jono Krizostomo Gintilos susirašinėjimas su dekanais dėl parapinių mokyklų, 1846–1848, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 52, l. 286–401.

¹² Jono Krizostomo Gintilos aplinkraštis Žemaičių vyskupijos dekanams, 1846 12 21, nuorašas, *ibid.*, b. 46, l. 148–149.

¹³ Rusijos imperijos Romos katalikų diecezinių seminarijų įstatai, 1843 11 19, *Rusijos valstybinis istorijos archyvas*, (toliau – RVIA), f. 821, ap. 125, b. 468, l. 5.

¹⁴ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 39 Jonui Krizostomui Gintilai, 1845 11 16, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 38, l. 235.

¹⁵ Mokslų dėstymo programa ŽVS 1845–1846 m. m., *ibid.*, b. 38, l. 239–248.

¹⁶ Šių raštų publikacijas žr.: Juozapas Stakauskas, *Lietuvių kalbos kelias į Žemaičių kunigų seminariją, Tiesos kelias*, 1937, Nr. 7–8, p. 341–343.

¹⁷ Jono Krizostomo Gintilos laiškas Ignatui Holovinskiui, 1845 11 30, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 38, l. 231, 237 (byloje sumaišyta lapų numeracija).

¹⁸ Jono Krizostomo Gintilos raštas Nr. 1583 Motiejui Valančiui, 1845 11 30, *ibid.*, l. 238.

¹⁹ Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 141.

²⁰ Ignoto Holovinskio laiškas Jonui Krizostomui Gintilai, 1845 12 12, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 38, l. 261.

²¹ Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 142.

²² Žr. *Religijotyros žodynas*, Vilnius, 1991, p. 145; *Lietuvių enciklopedija*, South Boston, USA, 1956, t. 8, p. 298.

²³ Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas*, Vilnius, 1990, t. 3, p. 84; Vaclovas Biržiška, *Vyskupo Motiejaus Valančiaus biografijos bruožai*, Brooklyne, 1852, p. 27–28.

²⁴ ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1846 02 02, *Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – NB RS), f. 90–39, l. 5–6.

²⁵ ŽVS gautų raštų registracijos knyga, 1846 02 03 įrašas, NB RS, f. 90–269, l. 2; plg.: ŽVS valdybos siųstų raštų registracijos knyga, 1846 02 09 įrašas, *ibid.*, f. 90–232, l. 2.

²⁶ ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1846 02 02, *ibid.*, f. 90–39, l. 5–6; ŽVS valdybos siųstų raštų registracijos knyga, 1846 02 09 įrašas, *ibid.*, f. 90–232, l. 2.

²⁷ Žr.: Ieva Šenavičienė, *Žemaičių diecezinės seminarijos klierikų kontingentas 1845–1865 m.*, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 1999, t. 15, p. 39–127; Zigmantas Zinkevičius, *Lietuvių kalbos istorija*, t. 4, Vilnius, 1990, p. 64.

²⁸ ŽVS siųstų raštų registracijos knyga, 1853 09 05 įrašas, *NB RS*, f. 90–237, l. 12; 1857 12 23 įrašas, *ibid.*, f. 90–241, l. 11.

²⁹ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2520 Vilniaus generalgubernatoriui, 1860 12 17, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 67, l. 292.

³¹ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1945 vidaus reikalų ministrui, 1864 12 12, *ibid.*, b. 76, l. 283; Vyskupo kanceliarijos siųstų raštų knyga, 1864 08 10 įrašas, *ibid.*, f. 696, ap. 2, b. 768, l. 29.

³² ŽVS gautų raštų registracijos knyga, 1865 01 16 įrašas, *NB RS*, f. 90–247, l. 1; Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2510 Kauno gubernatoriui, 1865 11 25, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 76, p. 451; Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2520 Vilniaus generalgubernatoriui, 1860 12 17, *ibid.*, b. 67, l. 292; Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2356 Povilui Beresnevičiui, 1860 11 26, *ibid.*, b. 110, p. 3.

³³ ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1845 12 01, *NB RS*, f. 90–38, l. 16–17.

³⁴ ŽVS veiklos ataskaita, 1847, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 48, l. 162.

³⁵ Jono Krizostomo Gintilos laiškas Motiejui Valančiui, 1847 06 14, *ibid.*, b. 55, l. 389.

³⁶ ŽVS veiklos ataskaitos: 1850, 1851, 1852, 1853, 1854, 1855, 1856, 1857, 1858, 1859, *ibid.*, b. 76, l. 48, 111, 184–185, 296–297, 351–352, 396, 469; b. 15, l. 346, 404, 474; Aloyzo Šukevičiaus raportas, 1851 12 30, *ibid.*, b. 76, l. 157.

³⁷ *LVIA* saugomas nežinomo asmens, gal ŽVS klieriko, trumpo pamokslo rankraštis apie Dievo meilę, kuriai žmonės dažnai abejingi, 1853; taip pat – panašus nežinomo asmens pamokslo rankraštis sekmadieniui po Sekminių apie blaivybės naudą, b. d. (tarp 1862 m. dokumentų), *ibid.*, b. 92, l. 261–264; b. 98, l. 690–693.

³⁸ Jono Krizostomo Gintilos laiškas Motiejui Valančiui, 1847 06 14, *ibid.*, b. 55, l. 389.

³⁹ Motiejaus Valančiaus ataskaita popiežiui apie Žemaičių vyskupijos būklę, 1856 11 30, nuorašas, *ibid.*, b. 65, l. 227.

⁴⁰ Jono Krizostomo Gintilos laiškas Motiejui Valančiui, 1847 06 14, *ibid.*, b. 55, l. 389.

⁴¹ Juozapas Stakauskas, *op. cit.*, p. 343.

⁴² Meilė Lukšienė, *op. cit.*, p. 294.

⁴³ Simonas Daukantas, *Raštai*, Vilnius, 1976, t. 2, p. 780–783.

⁴⁴ Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 143.

⁴⁵ Simonas Daukantas, *op. cit.*, p. 780–783. Lietuviškų pamokslų knygų, kurios galėjo tikti klierikams rengti pamokslus, būta ir ŽVS bibliotekoje. Tai jau minėtieji Sirvydo *Punktai sakymų*, kuriuos 1849 m. papildė iš prelado Juozapo Krizanausko bibliotekos gauti originalūs Sirvydo *Punkty kazań* (Vilnius, 1629); Jono Jaknavičiaus lenkiškos ir lietuviškos evangelijos (Vilnius, 1799) bei tam tikra prasme protestantams skirta *Kniga nobažnystės krikščioniškos* (Karaliaučius, 1781), kurioje buvo sudėta *Psolmai Dovyda Šventa*, Martyno Liuterio *Suma arba trumpas išguldymas evangelijų šventų*, *Maldos krikščioniškos*. Daukšos *Postilė* biblioteka gavo 1862 m..

Tobulindami savo lietuvių kalbą, klierikai galėjo naudotis bibliotekoje buvusia lietuviška gramatika *Universitas linguarum Litvaniae* (1737), Sirvydo žodynu *Dictionarium trium linguarum*, minėtąja Daukanto *Prasma lotynų kalbos* bei *Abécėla lietuvių-kalnėnų ir žemaičių kalbos* (Peterburgas, 1842), Tado Juzumo *Didesiu elementoriumi ir katekizmu* (Vilnius, 1855) ir kt.

Varniuose ilgainiui buvo galima įsigyti ir naujų lietuviškų pamokslų rinkinių. 1855 m. Varniuose gyvenęs Otonas Praniauskas išleido savo parengtą pamokslų rinkinį *Išguldymas evangelijų šventų ant visų nedeldienų*, tais pačiais metais Valančiaus iniciatyva Varnių knygyne pradėti pardavinėti Rapolo Jasikevičiaus *Pamokslai* (I d.). II jų dalis išėjo 1857 m., dar viena Jasikevičiaus pamokslų knyga – 1859 m.

⁴⁶ Žr.: Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 3, p. 13.

⁴⁷ Antano Kitkevičiaus raštas Nr. 18 Motiejui Valančiui, 1848 01 28, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 57, l. 11.

⁴⁸ Juozapas Stakauskas, op. cit., p. 344.

⁴⁹ Vaclovas Biržiška, op. cit., p. 326.

⁵⁰ Žr. Vilniaus generalgubernatoriaus 1866 02 10 rašto Nr. 240 Kauno gubernatoriui publikaciją: Juozapas Stakauskas, op. cit., p. 345–346.

⁵¹ ŽVS gautų raštų registracijos knyga, 1865 11 08 įrašas, *NB RS*, f. 90–281, l. 12.

⁵² Žr. ŽVS rektorius 1877 06 27 rašto Nr. 137 Kauno gubernatoriui publikaciją: Juozapas Stakauskas, op. cit., p. 347.

⁵³ ŽVS gautų raštų registracijos knyga, 1866 02 21, 25 įrašai, *NB RS*, f. 90–282, l. 2.

Ieva Šenavičienė

ON THE QUESTION OF LITHUANIAN HOMILETICS IN THE SAMOGITIA DIOCESAN SEMINARY IN 1845–1865

S u m m a r y

Based on the archival documents, the present article analyses the introduction of the Lithuanian language in the course of homiletics at the Samogitia diocesan seminary – training college for catholic priests of Samogitian diocese – in the middle of the 19th century. An attempt was made to find out on whose initiative and under what circumstances this was done and what role was played by the Lithuanian language in the programme of homiletics in 1845–1865, i. e., beginning with the reform of the seminary and through to its transference to Kaunas, when Samogitian diocese was influenced by the nominated Samogitian bishop Jonas Krizostomas Gintila and Samogitian bishop Motiejus Valančius. We came to a conclusion that in the curriculum of Samogitia diocesan seminary the Lithuanian language gained importance in the 19th century: in 1846–1848 and maybe till 1849 Lithuanian possibly was the only teaching language of the course of homiletics (in later years part of the course was possibly taught in Lithuanian); the preaching of sermon in Lithuanian came into practice in 1846. The priests trained at the Samogitia diocesan seminary in 1845–1865 were the first Lithuanian ecclesiastics in the 19th century, specially prepared to propagate the truths of religion in the national language.